

MICHELANGELO.

Irta: *Farkas Zoltán.*

MICHELANGELONAK a budapesti Szépművészeti Múzeumban, sajnos, nincsen egy eredeti alkotása sem. De számos gipszöntvény hirdeti szoborremekeinek magasztos nagyságát. Igaz ugyan, hogy nem tűntethetik fel a márvány felületének a művészt jellemző pompás megmunkálását, ám a michelangelói világba mégis mélyen belévezetnek. De olvasóink között bizonyára számosan vannak, akik legalább másolatokból a sixtusi kápolna mennyezetképeit jól ismerik és ezek nem kevésbé alapjai mai kultúránknak, mint Dante, Shakespeare, Goethe és Dosztojevszki.

Az emberi lélek történetében Michelangelo művészete páratlan magasságot jelent, amely szinte földöntúlinak látszik. Kellőképpen nem magasztalható jelentőségének tudata egy pillanatra sem halványodott el. Kortársai már kora fiatalságában felismerték teremtő génuszát és különösen élete vége felé szinte bálványozó tisztelettel vették körül, hatása a világ képzőművészetére megmérhetetlennek bizonyult és korunkban is állandóan jelentkezett. Elég, ha erre vonatkozóan Rodin-ra utalunk. A halála óta elmúlt évszázadok reáillesztettek minden elképzelhető magasztaló jelzőt, hogy messzire kimagasló nagyságát valamiképpen szemléltessék, fenségesnek, titáninak, apokaliptikusnak nevezték, hogy csak a három legsúlyosabb dícséretet említsem. De ezeknél az annyiszor használt és koptatott szavaknál még mindig többet mond a michelangelói jelző, amely viszont az egész világ művészetének egyetlen nagy írójára, képzőművésze, vagy zenésze sem teljesen illő, mert azokat a hatalmas formákat, melyeket Buombrotti szenvedélyes lelke magasra ívelt a lét fölé és túlradó gazdagsággal szinte szét-pattanásig zsúfolt tele, hasonló gigászi erővel előtte és utána senki sem tudott teremteni.

Mindenképpen csodálatos művész és mindenképpen kivételes ember volt. Örömtől mámoros korban élt, mely a világ szépségét boldogan ünnepelte és belőlük csodálatosan szép és nyugodt harmóniákat alkotott. Raffaello művészetében a földi szépség és az égi magasztosság egymásra találtak, olyan világgá egyesültek, melyben örök ifjúság virul, nincsenek gondok és nincsenek küzdelmek: az öröm Parnassusán átszellemült boldogság honol.

De Michelangelót a lélek egyszerű örömei nem érdekelték, a földi élet és a világ nem tudta kielégíteni. A természet újonnan felfedezett szépsége nem hatotta meg, a tájék nem érdekelte, hogy annál mélyebben szállhasson alá a lélek rejtelseibe. Az átszellemülésnek olyan határtalanul magasra törő vágya élt benne, mint Dantében, akit egész életen át olvasott és csodált és aki az egyetlen művész volt, akit magához méltónak ítelt.

A hétköznap emberei és örömei silányak voltak számára, egész életét magányos, rejtezkedve végzett munka, az alkotásnak szakadatlanul lázas gyötrelme töltötte be. Nem ismert megállást, pihenést, megnyugvást abban, amit elért. Leonardónak a megismerés sokszor már kielégülést is jelentett és abba hagyta véle a megkezdett művet. Michelangelót azonban alkotásra ösztönözte, mert minden kiküzdött eredményre újabb és újabb hatalmas alkotások tervei forogtak fejében.

A magasztosság szenvedélyes vágya sodorta magával, mely folyton hatalmasabb megoldásokat kívánt tőle. Nagyratörő lelkének emelkedettségében nem sokra becsülte kora majdnem véglegesnek látszó művészeti eredményeit, amelyek derűs nyugalma, kiegyensúlyozottsága a lélek harmonikus örömét sugározta és kezdetben a tavasz friss lehelletével, majd a nyár forró melegével éltetett mindenkit, aki varázslatának hatalma alá jutott. Michelangelónak nem kellett a földi élet búbájossága, süvítő zivatarként forgatott fel mindent, ami addig nyugodt, derűlten elmerengő, vagy boldogan megelégedett volt.

Kortársai művészetét kicsinyesnek érezte. Habár átvett mindent, ami meggyőződéseivel összefért — hiszen Leonardótól is sokat tanult — minden tekintetben újat és hatalmasabbat kellett alkotnia. Az emberi lélek szenvedélyes mélységeit összekapcsolta az emberi test csodálatosan ismert alkatával. A test az ő művészetében minden porcikájával a lélek viharos küzdelmeinek hordozója. Nemcsak arccal jellemez, az a parancsoló érzés, amely alakjait rabul ejti, végigfut rajtuk és kegyetlenül uralkodik minden tagjukon, minden mozdulatukon. Az ember az ő művében sohasem élhet derűs testiiséget, nem örülhet olyan önfeledten szépségének, mint Raffaello, vagy Andrea del Sarto képein, hanem minden porcikájával magasztosan, fájdalmas átszellemülésben kell vegődnie. Szörnyű akaraterő űzi, hajtja, győtri és csavarja emberfeletti lényei testét, mintha határtalan átok súlyát viselnék, amelyből nincsen menekülés, nincsen szabadulás: komor figyelmeztetésképpen örökkön ott ég lelkükben a dantei Pokol kapujának borzasztó felírása. De míg Dante a Pokol gyötrelmeivel szemben Paradicsomában az örök boldogság tündöklő világosságát építette föl, Michelangelo művészetében ez az üdvözülés teljesen hiányzik. Akármennyire élt is ennek vágya benne. Savonarola komor fenyegetéseitől nem tudott szabadulni. Mentől idősebb lett, annál jobban foglalkoztatta az elkárhozás gondolata, a lélek megtisztulásának szüksége. Sokat, kimondhatatlanul sokat gyöttrődött emiatt, mert úgy érezte, hogy a testhez kötött léleknek el kell kárhoznia. Akárhogyan sóvárog és küzd a megváltásért, a test béklyóiból úgysem tud szabadulni, bőmbőlve kavargó viharok fölé Michelangelo nem ívelt szívárványt, hanem vigasztalan szürkeségbe fullasztotta az elemek harcát.

Még ha nyugalmat ábrázolt is, ez a nyugalom is csak külsőséges volt. A sixtusi kápolna Jeremiás prófétája mozdulatlan testtel szinte összekuporodva ül, de ebben a nyugalomban nincs sok köszönet mögötte kínzó töprengés viharai dúlnak. Testének nincsen egyetlen tagja sem, amely ernyedtségével nagyszerűen ne hirdetné mélységes kétségbeesését. Figyeljük meg tehetetlenül lehulló balkezét, vagy vállalai összeroppant előrehullását. De ha érezzük is, hogy a próféta a tehetetlenség nyugalomában senyved, aminek pompás formai kifejezője alakjának gomolyogja, meg kell sejtenünk, hogy lelki harcai szétfogják robbantani nyugalomát, mint ahogy kolosszális a formai megjelenése a köréje festett szűkös architektúrát szétfeszíti. A prófétai töprengésnek ezt a nagyszerű symbolumát érdekes összehasonlítani Rodinnek közismert híres szobrával, a Penseur-rel. A téma ugyanaz: a gondolat leigázottsága. De a mérleg serpenyőjén mily könnyű Rodin szobra Michelangelo démoni Jeremiása mellett!

Jeremiás alakja kétségtelenül egyik legmélyebb önvallomása Michelangelónak, de egyszersmind mintha csodálatos jóslat volna is, mintha a sixtusi mennyezet festésének idejében harmincyolcesztendő, életereje és alkotó-

tehetsége delelőjén álló művész megérezte volna öregkorát és magányosságra kárhoztatott életének szenvedéseit.

Óriási és csak kis részben megvalósuló tervekkel vívódó életében igazi, szellemileg egyenrangú barátságban alig volt része. Csak élete végét aranyozta be két nemes barátság. De ezek közül is csak az egyik volt olyan, hogy teljes lelki kielégülést nyújthatott neki. Pescara özvegyéhez, Vittoria Colonnához fűzte, a kit hosszú életének csalódásai, mély vallásossága és a költészet fűzött hozzá. De művészbáratai nem voltak, legfeljebb csak élete vége felé egy-egy rajongója, mint Sebastiano del Piomba, akit ügyei lebonyolítására használt. Leonardóval az első pillanattól kezdve szembenállott, bár ez volt az a művész, akitől legtöbbet tanult. Raffaellot kevésre tartotta, különösen amidőn észrevette, hogy Raffaello művészetére egy ideig nagy hatással volt. Ezt különben keserű szavakkal fel is hánytorgatta, ha kettejük viszonya szóba került. Raffaellot X. Leó, a Medici pápa elhalmozta megbízásaival, de Michelangelo óriási terve II. Július pápa síremléke, sehogysen tudott megvalósulni. Kettejük viszonyát jól világítja egy alighanem meg nem történt eseményről szóló anekdota: Michelangelo nem tűrt maga mellett tanítványokat, senki sem tudta kívánságait kielégíteni. A sixtusi kápolna mennyezetét is egymaga festette ki. Nem így Raffaello, aki sokszor csak terveket készített, de a részletmunkát tanítványaival végeztette el. Történt egy ízben, hogy Michelangelo találkozott Raffaelloval, aki egész sereg tanítványa kísért diszes menetben, míg a kopott Michelangelo egyedül ment. Csipősen szólt rá vetélytársára: «Akkora kísérettel jársz, mint egy hadvezér». «Te pedig egyedül, mint a hóhér», vágott vissza Raffaello.

De hogyan is fejlődhetett volna ki baráti megértés a boldog és kétkedéseket nem ismerő, harmonikus lelkű ifjú és a folyton tépelődő szenvedélyes férfi között, aki az emberiség kinjainak egész súlyát hurcolta nyugtalan lelkében. Raffaello boldognak látta az életet, melyre az ég aláhajlik és magasztossá teszi, Michelangelo pedig a megváltás mohó vágyától űzve mindenképpen túl akart jutni a földi élet lehetőségein.

Nem is igazi földi lények az ő emberei. A földi formákban nem fért volna el az a próféta-i töprengés, az a titáni küzdés, az az apokaliptikus rettegés, amely benne gomolygott. Emberfeletti lények testébe kényszerítette látomásait, akik világok gondjától roskadoznak, vagy Atlasként szegülnek ellen a sors terhének. Csupa hatalmas, végtelenül izmos és győtrődő testet alkotott. Legtöbbnyire csak férfiakat, de ha nőket is, mint a sixtusi mennyezeten, vagy a Medici sírokon, ezek nagyon különböznek a kor művészetének lágyan elomló nőitől, mert akárcsak a férfiak, ugyanabból az átokverte nemzetségből valók, titáni formikkal az életnek ugyanazt a vívódását hirdetik, amelytől csak az Úr kegyelme válthat meg — talán!

Egyik kései tanítványa Rodin, midőn egyik beszélgetésében nagy-szerűen jellemezte mesterét és éppen azzal a két szobrával kapcsolatban, amelyek másolata múzeumunkban is látható, arra a rokonságra utal, mely Michelangelo és Beethoven között könnyen észrevehető. Megállapítja, hogy a jobboldali rabszolga, Beethovennek a zeneköltők legfájdalmasabbakának arcára hasonlít, mintha Michelangelo megsejtette volna annak vonásait, aki zenei alkotásaiban évszázadok mulva megközelítette a fájdalom ama fenségét, amely az ő egész életét betöltötte. De ne feledjük el, hogy Beethoven zenéjében az öröm és boldogság végtelen tombolása is meg tudott nyilvánulni, aminthogy valamikor életéből sem hiányzott. Michelangelo életében

és művészetében azonban vajmi kevés nyoma volt. Szakadatlan belső vívódások láncolata volt az az élet és ez a művészet, meg nem valósuló óriási tervekkel vívott örök vajúdás, amelyből az alkotás láza csak egyes időszakokra ragadta ki és ne feledjük azt sem, hogy a sixtusi kápolnát, mennyezetképeit legcsodálatosabb alkotását kedve ellenére kellett festenie, hiszen szobrásznak érezte magát és a festészetet alacsonyabbrangú művészetnek tartotta a szobrászatnál.

Erre különben festési módja is emlékeztet. Alakjait is kompozícióit elsősorban is térbeli, azaz három kiterjedésbeli elhelyezkedésük szerint látja, mintha szobrokat festene a falra. A szín nála egyáltalában nem játszik olyan nagy szerepet, mint a vele egyidőben alkotó Raffaellónál, Andrea del Sartonál. Ez a szoborszerűség legjellegzetesebben a sixtusi mennyezetkép rabszolgáin, prófétáin és sybilláin figyelhető meg, úgyszólván mindegyikük pompás szobortervnek is beillenek. De formális elemzésbe nem kívánok bocsátkozni, eszembe jutnak Rodin pompás szavai, aki nyomatékosan figyelmeztetett arra, hogy Michelangelo rajzában nem magukat a vonalakat kell megcsodálni, nem is a merész rövidüléseket és a tudós anatómiát, hanem zúgolódó hatalmasságát és titáni kétségbeesését.

Az a világ, melyet Michelangelo alkotott az emberi szellem leghatalmasabb teljesítményei közül való. Fenségesen emelkedett, démoni módon félelmetes, magasztos és boldogtalan világ. A sixtusi kápolna mennyezet- és oltárképe az utolsó ítélet, a júliusi síremlék töredékei, a Medici sírok magyarázatással meg sem közelíthető szobrai az ember lelki életének legmélyebbre hatoló ábrázolásai. Megdöbbenőek az emberi élet örök misztériumának végtelenségét hirdető fenséges alkotások. Láttukra aligha csodálkozhatunk Michelangelo életének nagy magányosságán, mert aki ilyen műveket tudott teremteni, csak ebben a világban érezhette otthon magát, de ez sem nyujthatt boldogságot, sőt szemrehányóan tekintett alkotója szemébe.

Michelangelo legtöbb életírója, miközben végigvezet nyolcvannyalc évre terjedő életén, sajnálkozni szokott tömérdek csalódásán, félbemaradt tervein és határtalan gyötrődésén. Holott ennek a szüntelen viharok között hányódó életnek kellőképpen fel nem becsülhető és meg nem érthető jelentősége és értéke éppen abban rejtett, hogy nem másképpen játszódtott le. Többet, legfeljebb számszerűleg hagyhatott volna reánk, eszmeileg alig. Élete minden korát maradék nélkül beléontotta műveibe. Azok közé a kivételes alkotók közé tartozott, akiknek teremtő munkájában még a legkevésbébbé tudatos vágyak is testet ölthettek. S ha helyel-közzel olyan kifejezni valója volt, amit kőben, falon, rajzban, vagy épületben nem fejezhetett ki, akár mert számolnia kellett a térbeli kifejezés korlátaival, akár mert pillanatnyilag a szó művészete közelébb állott hozzá, olyan versekbe öltöztette, amelyek a világ első költőinek sorába állítják. Különösen életé felé nyúlt gyakran a tollhoz, midőn keze a szobrászi munkára már elnehezedett, ilyenkor néha összeszúzta szobrait, mert anyagi megkötöttségüket bilincsnak érezte a gondolat szárnyán. Azt hitte, hogy így közelébb juthat az Úr színehez. Alapjában mindig ez a gondolat foglalkoztatta s ha fiatalságában, vagy férfikorában néha az alkotás gyönyöre önmagáért ragadta el, öregkorában úgy érezte, hogy még ezért is vezekelnie kellene.

Találóan mondja Babits Mihály európai irodalom történetében :

«Michelangelo versekbe öntötte tűrhetetlenül nagy lelkének küzdelmeit és hányódásait a világ és a formák nyúgében. Szonettjei kitérnek Petrarca

sima hagyományaiból, a művészn nyugtalanság új hangulatát és témáit hozzák. Valami különös ízt, mely túl is van már a renaissance-on. Valami modern ízt: a test felfedezése után a léleknek újból való felfedezését, amit jobb híján baroknak nevezhetnénk».

Michelangelo művészete valóban új kort nyitott meg a képzőművészetben. Benne új erővel támadt fel a középkor lángoló vallásossága de nem a régi alázatos formákban, hanem a legszenvedélyesebb viharzással. Áhítátát Giottó-étől világok választják el. Közöttük évszázadok tüntek el, amelyek alatt az ember mindjobban belémerült az emberi test és lélek gyönyörködő szemléletébe, úgy hogy már-már teljes diadalt ült az újra támadt pogányság derűs és egységes világszemlélete. Michelangelóban ismét kettéhasadt a test és a lélek és mindkettő hatalmas méreteket öltött. Mit tudtak a primitív művészek a lélek ama kételkedő szenvedéseiről, amelyek Michelangelót magukkal sodorták, alázatuk szelíd báránnyoké Michelangelo önkínzó égő megalázkodásával szemben.

Attól az érzéki kultúrától, amelybe belészületett, mindenképpen szabadulni vágyott. De titáni alakjainak érzéki hatalmasságától csak úgy tudott szabadulni, ha belétörte őket a legmagasztosabb átszellemülés emésztő vágyaiba. Művészete nem is egyéb, mint az újonnan támadt pogány világ-szabadulni, ha belétörte őket a legmagasztosabb átszellemülés emésztő érzékelés küzdelme az átszellemülni vágyó vallásosság alázatával. E két ellentétes elemnek harcából forrott össze művészete csodálatosan új összetétellé. Innét ered nyugtalanító, megdöbbenő és mégis magasztos hatása. Mert nem könnyen átélhető művészet az övé, csendesen gyönyörködtető szemlélet helyett szenvedelmesen sodor magával, parancsol, lenyüggő, meggyötör, de aztán szédítő mélységek fölött beláthatatlan magasságok felé ragad magával.

Utolsó nagy alkotása a római Szent Péter-templom felségesen hatalmas és mégis könnyedén emelkedő kupolája ennek a szárnylásnak páratlan kifejezése. A földről az ég után csengő léleknek, az emberi istenkívánásnak remek összefoglalása, amellyel, amíg csak Róma áll, Michelangelo hatalmas lelkének szenvedélyes fenségét ívelte oda az örök város épülettengere fölé.

GYÜMÖLCSFA ELŐTT.

*Napfényes kertben dús barackfa áll, —
Görnyed a lombja, mint asszonyi váll; —
Nem csoda: rajta száz barackgyerek
Piroslik, fénylik, duzzad, hempereg.*

*A fa előtt egy asszony áll s vele
Öt hamvasarcú, szöske gyermeke.
Egyásra néz az asszony és a fa,
Mint boldog, áldott, büszke két anya.*

Kissné Tóth Lenke.